

CA‘FERÎ FIKHINDA MUT‘A NİKÂHI KONUSUNA “USÛLÎ” BİR BAKIŞ -ŞEYH MÜFİD’İN *RİSÂLETÜ’L-MUT‘A* VE *HULÂSATÜ’L-ÎCÂZ* İSİMLİ ESERLERİNDEKİ GEREKÇELER ÜZERİNE-

Sefa Atik*

Özet

Şii/Ca‘ferî mezhebinin temel uygulamalarından birisi mut‘a nikâhıdır. Sünnî fakihler ile Ca‘ferî fakihleri arasındaki en temel tartışma noktalarından birisi de mut‘a nikâhıdır. Ca‘ferî fıkıh usulünün oluşumunda etkili olan ilk fakih Şeyh Müfid önemli bir yere sahiptir. Şeyh Müfid, ele aldığımız iki risalesinde mut‘a nikâhına dair gerekçeleri özetlemektedir. *Risâletü’l-Mut‘a* isimli eserinde konuyu bir hadîşçi gibi ele alırken *Hulâsatü’l-Îcâz* isimli eserinde ise konuyu bir sistematige koymaktadır. Burada bir fakih gibi davranarak mut‘a’nın delillerini ve keyfiyetini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Şeyh Müfid birinci eserinde, hadislerden hareketle kendi mezhebinin görüşlerini ele almaktadır. İkinci kitabında ise konuyu giriş, gelişme ve sonuç şeklinde ele almaktadır. O, aynı zamanda sünnî rivayetleri de tenkit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ca‘fer Sâdık, Şeyh Müfid, Mut‘a, Ca‘ferî mezhebi.

A “Procedural” Overview Of Mut‘a Marriage In Al-Jaafari Fiqh -On Truths İn Shaykh Al-Mufid’s Works, “Risalat Al-Mut‘a” and “Hulâsatü’l-Icaza-”

Abstract

One of the basic principles of Shia/Jaafari sects is the mut‘a marriage. It is also one of the most debated subjects between Sunni scholars and Jaafari jurists. As the first scholar of the Jaafari Sect Sheikh Mufid has a prominent place in the formation of the Jaafari fiqh. In the two pamphlets that we overview, Sheikh Mufid summerizes the truths about the mut‘a marriage. While he handles the issue as a traditionist in his work *Hulâsatü’l-Îcâz*, he systematizes the subject in *Risâletü’l-Mut‘a*. He acts as a scribe in this work and asserts the evidence and conditions mentioned in Mut‘a transparently. In the first book, he discusses the views of the tradition of their sect movement. In the second book is the introduction, development and conclusion in the form of tackles. He also has been criticized Sunni narrations.

Keywords: Jaafari Sadiq, Sheikh Mufid, Mut‘a, Jaafari sect.

* Meslek Dersleri Öğretmeni, Denizli Anadolu İmam-Hatip Lisesi, atiksefa@hotmail.com.

Giriş

Konuya girmeden önce şunu belirtmek durumundayız: Amacımız mut'a nikâhının helâl ya da haram olması bağlamında görüş beyan etmek değildir. Bilakis Şiâ'nın amelî mezhebi olan Ca'ferî¹ ekolünün bu konuyu nasıl temellendirdiğine dair bir bakış açısını ortaya koymaktır. Zira bu konuda Sünnî mezhepler arasında icmânın var olduğu gerçeği, tarih ve fikhî geriye doğru inşâ etmemize imkân tanımamaktadır.

Geçici evlilik olarak nitelenen ve aralarında dinen evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının, erkeğin kadına vereceği bir bedel karşılığında belirli bir süre karı-koca hayatı yaşamaları hususunda anlaşmaları şeklinde tanımlanan mut'a, Sünnî fikhî mezhepleri ve Şiî Zeydîler hariç Ca'ferî mezhebince çok önem verilen bir mevzudur.² Ca'ferî fakihler, mut'a konusunu Kitâb, Sünnet, sahâbe nakilleri üzerinden gerekçelendirirken; Sünnî fikhî mezhepleri aynı kaynakları farklı yorumlayarak tam tersi bir sonuca ulaşmaktadırlar. Görüleceği üzere her iki ekol tarafından muvakkat bir nikâh olduğu konusunda konsensüs oluşan mut'a nikâhı usulî bir konu olduğu için kabul ve red içeren iki farklı bakış açısının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ehl-i sünnetin görüşünü savunanlar; Şiîlere göre temelini Hz. Peygamber zamanında bulan mut'a nikâhının, dâimî nikâhtaki gibi velinin izniyle ve şahitler huzurunda yapıldığına -yani Şiîlerdeki mut'a'dan farklı olduğuna- dikkat çekerler.³ Yani Sünnî fakihler, Hz. Peygamber zamanında muvakkaten izin verilen mut'a nikâhı uygulamasının Şiîlerin

¹ Genel hatları ile Şiî fakih ve usûlcülerin kendilerini tanımlarken kullandıkları terimler genelden özele doğru şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Şiî, İmâmî (et-Tehânevî, Muhammed Alî (ö. 1158/1745), *Keşşâfu İstîlâhâtı'l-Funûn ve'l-Ulûm*, Thk. Ali Dahrûc-Abdullah Hâlidî Corc Zinâtî, Mektebetu Lübnân, Beyrut 1997, I, 260, 261) İsnâaşerî ve Ca'ferî. Bu pratik gerçekten hareketle konu tesmiye edilirken zaman zaman şemsiye kavram Şiî ve teorik kavram Ca'ferî ifadeleri karşılıklı kullanılmıştır. Öyleyse İslâm firkalarının en eskisi Şiîlik olması hasebiyle “şîî” kavramı tüm tanımlamalara mukaddem olacaktır. (Ebû Zehra, Muhammed ((1898-1974)), *İslâm'da Fikhî Mezhepler Tarihi*, Çev. Abdülkadir Şener, Ayyıldız Matbaası, Ank.1968, I, 60). Dolayısıyla İmâmiyye tanımlaması ikinci asrın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır. Keza isnâaşeriyye isimlendirmesi Onikinci imâmın gaybete girmesiyle birlikte sonraki kaynaklar tarafından ifade edilmiştir. Hicri IV. asrın ilk çeyreğine kadar makâlât kitapları isnâaşeriyye terimini kullanmamaktadır. (Atalan, Mehmet, *Ca'fer-i Sâdik*, TDVY, Ank. 2010, s. 35, 157, 159, 162) Büveyhîler döneminde (334-447/947-1055) yaşayan Şiî müellifler kendilerine atıfta bulunurken “el-İmâmiyye”, “eş-Şîa”, “et-Tâife”, “el-Fıraku'l-Muhikka”, “el-Mezheb” ifadeleri kullanmışlardır. Ama “İsnâaşeriyye” terimini kullanmamışlardır. Etan Kohlberg, “İsnâ-aşeriyye Teriminin İlk Kullanılışları” Çev. H. İbrahim Bulut, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 2: 1 2004, 102.

²Şeyh Müfîd (ö. 413/1022), *Hulâsatü'l-İcâz*, Thk. Ali Ekber Zemânî Necâd, 1414; İ. Kâfi Dönmez, “Müt'a”, *DİA*, XXX II, 32.

³ İ. Kâfi, Dönmez, “Müt'a”, *DİA*, XXX II, 32.

uygulaya geldikleri mut'adan form ve muhtevâ olarak farklı olduğuna dair psikolojik bir tutum sergilemektedirler.⁴

Ca'ferî fakih ve kelamcılarının güncel konulardaki tartışma maddelerinden birisi de mut'a nikâhıdır.⁵ Bu âlimlerce mut'a, *Peygamber zamanında helâl idi* ifadesi ile meşrûiyeti itiraf edilen bir nikâh olmasına rağmen, Hz. Ömer zamanında haram kılınmıştır. Onlara göre Hz. Ömer'e ittibâ; şeriatın sahibine, sahâbenin uluları ve fakihlerine ittibâdan daha öncelikli olamaz. Müslümanlar, Hz. Ömer gibi adamların görüşlerine ittiba yerine şer'î hükümlere tâbi olmalıdırlar. Onlara göre "amme"⁶ tahrîm konusunda Ömer'e ittiba ederek helâl olma hususunu savunan sahabilerin görüşlerini terk etmişlerdir. Bu minvalde Şeyh Müfîd ve onu takip eden tüm kelamcı, hadîşçi ve fakihler telif etmiş oldukları eserlere bu konu ile ilgili bir risâle yerleştirmişlerdir.⁷

Bu giriş bilgilerine ek olarak, ele alınan *Mut'a Risâlesinin* hadîs eseri olması hasebiyle Şîf fakihlere göre hadîs tanımına da değinmek gerekmektedir. Ca'ferî hadîs külliyyatında hadîsler genelde imama nispet edilmektedir. Bu anlamda işin tabiatı icabı mezhebin müessisi olan İmâm Ca'fer Sâdık'ın sözleri nas yerine geçecek ve fikhî konularda belirleyici olacaktır.

Mut'a fıkhına dair yazılmış olan bu eser, usûlî ve münazaracı bir fakih olan Şeyh Müfîd tarafından münazara ve tartışmalarda kullanılmak üzere kaleme alınmıştır.⁸ Çünkü bu mevzu çok sesli Bağdat ilim ve kültür dünyasının günceli konumundadır. Buna ilave olarak Şeyh Müfîd, bu risale ile yetinmemiş bir de *Hulâsatü'l-Îcâz* risâlesini bu konuya hasretmiştir. *Hulâsatü'l-Îcâz* isimli eser adı üzerine konuyu efrâdını cami bir şekilde özetlemektedir.

⁴Aslında bu tip psikolojik mesafe sergileme yöntemi ile iki grubun mut'a algısının arasını tefrik etmek yerine nesh teorisi kapsamında konuyu ele almak daha tutarlı durmaktadır.

⁵Konuyu bir münâkaşa mantığı şeklinde ele alması bağlamında bkz, Şerif Murtazâ (ö. 436/1044), *el-İntisar*, tahk. Müessesetü'n-Neşri'l-İslamî, Kum 415, s. 268-269.

⁶"Avâm ve bunun tekili olan âmme" daha çok Sünnileri ifade etmek için kullanılır. Etan, Kohlberg, "Gaybet Öncesi Şia'da İmam ve Toplum", çev. Mazlum Uyar, *Dinî Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 2000, C.3, S.7, 253.

⁷Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 4-5; Bu eserin mukaddimesinde 30 adet mut'a risâlesi zikredilmektedir.

⁸*Hulâsatü'l-Îcâz* isimli ele aldığımız eserde Muhammed Bâkır ile Abdullâh b. Umeyr, Ebû Hanîfe ile Ca'fer Sâdık, İbn Abbâs ile İbn Zübeyr'in mut'a hakkında münazaraları zikredilmektedir. Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 29.

Risâletü'l-Mut'a isimli eser kaybolduktan sonra Şeyh Meclîsî (ö. 1110/1698-99) bu risaleyi “Bihâru'l-Envâr 100. cilt, 305-311 sahifeleri⁹” arasında Şeyh Müfid'e nispet ederek yeniden ele almıştır.¹⁰

Elimizdeki Şeyh Müfid'in Risalesi kırk hadîs geleneğine uygun olarak kırk iki hadîs ihtiva etmektedir. Biz bu risâlede geçen hadîsleri tercüme yerine orada mündemiç olan fikhî ve usûlî ilkeleri tespit etmeye çalışacağız.

I-Şeyh Müfid'in Ca'ferî Fıkhdaki Yeri

Şeyh Müfid ile aynı dönemde yaşayan İbnü'n-Nedîm (ö. 438/1046), *el-Fihrist* adlı eserinin “kelâmcılar” başlığı altında ondan “*İbnü'l-Muallim olarak bilinir. Döneminde Riyaset-i Mütekellimi'ş-Şîa konumunu elde etmiştir. Onu gördüm, tanıdım parlak zekâ sahibi olup birçok te'lifî vardır*”, şeklinde söz etmektedir.¹¹

Şeyh Tûsî (ö. 460/1067), *el-Fihrist* adlı eserinde hocası Şeyh Müfid'in hazır cevap, zeki, 200'den fazla esere sahip olan, cenazesinde muvafık muhalif herkesin gözyaşı döktüğü bir şahsiyet olduğunu ifade etmektedir. Bilinen türden fikhî, kelâmî eserlerine ilave olarak “Mesâil” ve “en-Nakd” türü eserlerin de müellifidir, bilgilerini naklettikten sonra bu eserlerin hepsini kendisinden işittik, bazısını kendisinden bir defa bazılarını ise kendisine birkaç defa okuduk, notunu aktarmaktadır.¹² Yine İmâmiyye mensubu bir ricâl ve biyografi yazarı olan en-Necâşî (ö. 450/1058), kendisi ile asırdaş olmasından mülhem onun hakkında “*şeyhimiz ve üstadımızdır; kelâm, fıkıh, rivâyat sahalarında sika bir âlimdir*”, demektedir. Usûl konusunda “*et-Tezkira*”¹³ isimli eseri,

⁹Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-İcâz*, s. 9.

¹⁰Şeyh Müfid, *Risâletü'l-Mut'a*, 1414, s. 5.

¹¹İbnü'n-Nedîm (ö. 438/1046), *el-Fihrist*, thk. Rızâ Teceddüt, Tahran 1391, s. 226; Fuat Sezgin, *Târihü't-Türâsi'l-Arabî 3/1*, ter. Mahmûd Fehmî Hicazî, Muhammed b. Suud Üniv. yay, Riyad 1411, 310; Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn, XI*, Dâru İhyâi-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs 306.

¹²Şeyh Tûsî (ö. 460/1067), *el-Fihrist*, Thk. Cevâd el-Kayyûmî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum 1417, s. 238-240.

¹³ Eser, adı ile müsemmâ “usûl-i fıkha dair notlar” şeklinde yaklaşık 20 sahifeden oluşan küçük bir risâledir. Zaten kendisi eseri telif etme amacını “İmâmiyye inancına sahip olan kişiye kolaylık sağlayacak özet cümlelerden oluşan notlar şeklinde muhtasar bir usûl-i fikh eseri olsun...” şeklinde ifade etmektedir. Şeyh Müfid; hadîs, kelâm ve fikh usûlü konusunda henüz bir sistem halinde olmayan “usûl” e ilişkin perspektifler sunmuştur. Zira Şii dünyada, henüz ne hadis, ne fıkıh usûlü vazedilmiştir. Şeyh Müfid usûl'de belirleyicidir. Bu konuda özet olarak ortaya attığı ilkeler ileride sistematik hale gelecek olan “usûl” alanından mükerreren zikredilmeye devam edecektir. Şeyh Müfid'e göre, Şer'î hükümler üçtür: Allah'ın kitabı, Nebî'sinin sünneti ve İmamların ahbârı'dır. Bu asıllara ulaştıran yollar ise üçtür, Bunların birinci 'akıl'dır. Akıl sayesinde Kur'an'ın huciyetini ve imamların ahbarını anlayabiliriz. İkincisi “lisân”dır. Onun vasıtası ile sözlerin manalarını kavrayabiliriz. Üçüncüsü ise “ahbâr”dır. İlim ifade eden haber üçtür. Haber-i mütevâtir, doğruluğuna karine olan haber-i vâhid, ehl-i hakkın amel ettiği

Ca'ferî usulü sahasında telif edilen ilk usûl kitabı olma hüviyetini kazanmıştır. Furû alanında yazmış olduğu eser ise “*el-Muknia*”dır.¹⁴

Ebû'l-Ferec el-Cevzî (ö. 597/1200), *el-Muntazam* adlı eserinde Şeyh Müfîd hakkında şunları söylemektedir: “*Murtaza'nın hocası olan Şeyh Müfîd'in evi dönemin münazara merkezi idi. O, farklı mezhebî aidiyeti olan emirlerin yanında önemli bir konuma sahip idi*”.¹⁵ Zehebî, dönemin siyasi ve mezhebi komplaşmasının bir göstergesi olarak “*selefe karşı dil uzatırdı*” notunu aktarmaktadır.¹⁶

II-Şeyh Müfîd'in Yaşadığı Ortam

Hicri 4-5. Miladi 10-11. asırlarda İslam dünyası ilginç ve şaşırtıcı bir sosya-kültürel değışim dönemine girmiştir. Şîf Fatımî, Karmatî ve Büveyhîler gibi üç gücün altına giren Bağdat özelinde İslam dünyasında bir asır sürecek bu asra “Şîf asrı” denildi. Bu asır Selçukluların Bağdat'a girmesine kadar sürdü.¹⁷ Şîf asrının bazı özelliklerini zikretmek gerekmektedir. Konumuz itibariyle;

1. Toplumsal yansımalar: Bu olayın toplumsal yansımalarında artık Şîfler daha önce aleni yapamadıkları sebbü's-sahabî (sahabeye sövme) inançlarını açıktan yapmaya başladılar. Büveyhî Emiri Muizzüddeve (h. 334-356) döneminde Hz. Hüseyin'in şehit edildiği günün yıldönümlerinde Aşûre merasimleri düzenlenmesi resmiyet kazanmıştır. Hz. Ali'nin halife tayin edildiği Gadîr-hum bayramı sosyal hayata girdi¹⁸. İlk defa Hz. Ali'nin soyundan gelenler için “nakîbül-aleviyyîn” adı altında bağımsız yargı ve nüfus kurumu oluşturuldu.¹⁹

mürsel isnâdlar. Şeyh Müfîd (ö. 413/1022) *et-Tezkira bi-Usûli'l-Fıkh*, Thk. Şeyh Mehdî Necef, Dâru'l-Müfîd, Beyrut 1414, s. 27.

¹⁴Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Alî en-Necâşî, (ö. 450/1058), *Ricâlü'n-Necâşî*, Thk. Seyyid Mûsâ ez-Zencânî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum 1416, s. 399-406.

¹⁵Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Cevzî, (ö. 597/1200), *el-Muntazam fî Târihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, XV, Dâru'l-Kütübü'l-İmiyye, Thk. Muhammed Abdülkadîr Atâ-Abdülkadîr Atâ, Beyrut 1412,, I-XIX, 157.

¹⁶ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348), *Târihu'l-İslâm XXVIII*, Thk. Ömer Abdüsselam Tedemmürî, 1407, 333 vd; ez-Zirikî, Hayruddîn (v. 1410), *el-A'lâm*, Dâru'l-ilm, Beyrut 1980, VII, 21.

¹⁷Takiyyüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Alî el-Makrîzî, (ö. 845/1442), *el-Hitat*, Dâru's-Sâdır, Beyrut, Tab'a Cedîde, trs, II, 358; Ahmet Güner, “*Şîf Yüzylında Yahut Büveyhîler Devrinde Bağdat'tan Bazı Yansımalar*”, “İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyumu”, 7-9 Kasım/2008, İstanbul, 152.

¹⁸el-Makrîzî, *el-Hitat*, I, 388.

¹⁹el-Makrîzî, *el-Hitat*, I, 388; Güner, “*Şîf Yüzylında Yahut Büveyhîler Devrinde Bağdat'tan Bazı Yansımalar*”, 157.

2. İlmî-kültürel yansımalar: Bağdat'ın kuruluşundan beri var olan canlı, dinamik, üretken ilmî ve kültürel hayat Büveyhîler döneminde niteliğini daha da arttırmıştır. Büveyhî emir ve devlet adamları farklı fikir ve görüşlere tolerans ve denge ile yaklaşarak Şîi-Sünnî entegrasyonunu dengede tutarak yeni ve geniş bir ilmî atmosfer oluşturmuştur. Her iki grup arasında saray ve devlet dairelerinde münazara meclisleri kurulmaktadır. Farklı kesimden insanlar sarayda, cuma mescitlerinde, okul-mescitlerde, ulema evlerinde, bilimsel kurumlarda, sahaflarda bir araya gelebilme imkânını elde ettiler. Eş'arî kelamcısı Bakillânî (ö. 403/1013) o dönemde Ehl-i sünnet'in keskin kılıcı diye münazaralarda nam salarken Şîi-îmamî Şeyh Müfid (ö. 413/1022) zekâsı ve polemikçiliği ile meşhur olmuştur. Yine bu dönemde dikkat çeken önemli bir nokta da Büveyhî veziri Sabuh b. Erdeşir'in (ö. 416/1025) Şii'lerin yaşadığı Bağdat'ın Kerh şehrinde inşa ettirdiği "Dâru'l-İlm" medresesidir. Bu kurum "Beytü'l-Hikme"den sonra en mühim kurum olmuştur. Büveyhî'lerin sunduğu hoşgörü ortamı bu dönemde Sünni kesimin büyük bir literatür oluşturmasını sağlamıştır: Hanefilerden Kerhî (ö. 340/951), Cessâs (ö. 370/981), Kudûrî (ö. 428/1036); Şafîilerden Maverdî (ö. 450/1058), Hatip el-Bağdadî (ö. 462/1069) dönemin en önemli sîmâsıdır. Mâverdî Büveyhî sarayında akda'l-kudât (baş yargıç) olarak görev yapmıştır. Mâlikîlerden el-Bâkillânî (ö. 403/1013), Hallâl (ö. 363/973), İbnü'l-Ferrâ (ö. 458/1066); Mutezile'den Kadî Abdülcebbâr (ö. 415/1025); İmamiyye'den, Şeyh Saduk (ö. 381/991) Şeyh Müfid (ö. 413/1022), Şerif Murtazâ (ö. 436/1044), Şeyh Tûsî (ö. 460/1067; Mutezilî âlim Ebû'l-Hüseyn el-Basrî gibi âlimler bu dönemin verimli şahsiyetleridir.²⁰

Netice olarak Şii-Sünni entegrasyonunun sağlanabildiği dönemlerde Bağdat ilim ve uygarlık merkezi olma özelliğini kaybetmedi. Başka imkân ve fırsatlarla daha da güçlendi. Böylece şehir ilim, felsefe ve düşüncede ünü çağları aşan simaları, dehaları bağrında büyüttü. Bu nedenle bu dönem "İslam Rönesans'ı" veya "İslam Hümanizm'i" diye adlandırılmıştır.²¹

III-Şeyh Müfid'in İki Risalesi Üzerine Mütâlaa

A. Risaletü'l-Mut'a'da Mut'a Nikâhı

²⁰Güner, s. 164-165.

²¹Güner, s. 170

Şeyh Müfîd, Mut'a risalesinde bir râvî, bir hadîsçi gibi davranarak konuya dair hadîsleri, kırk hadîs geleneğinde olduğu üzere bir sistem üzere ele almaktadır. Burada; indî, aklî ve usûlî görüşlerini konuya katmadan nesnel bir duruş sergilemektedir. Oysa bir sonra ele alacağımız Hulâsatü'l-Îcâz isimli risâle'de bundan farklı bir tavır takınacaktır. Şeyh Müfîd, Risâletü'l-Mut'a isimli eserinde mut'a ile ilgili Ca'fer Sâdık'a ait olan *kırk iki rivayeti* nakletmektedir. Bu rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Şeyh Müfîd'in görüşlerini şöyle maddeleştirebiliriz:

1. Mut'a Nikâhı Bir İbadettir: Ca'ferî fıkhında ömürde bir defa mut'a yapmak erkekler için müstehabtır. Nitekim İmam Ca'fer; *"ömründe bir defa mut'a yapmadan dünyadan gidene güzel bakmam"* demektedir. Meseleyi anlama bağlamında mut'a'nın "sünnet bir ibadet" olarak görüldüğü unutulmamalıdır. Nitekim Ca'fer Sâdık, ashabından mut'a yapmayan Muhammed b. Mesleme'ye²² *"sünneti ihya etmeden dünyadan göçüyorsun"*, demektedir.²³ Buna ek olarak mesele daha da arkaik boyut kazanmıştır: Muhammed Bâkır, Allah'ın Resûlü isrâ yolculuğu esnasında Cebrail'in kendisine *"Ey Muhammed! Allah mut'a yapanların günahını mağfîret etmiştir"*, rivayetini nakletmektedir.²⁴ Yine mut'a sonucunda alınan gusûl abdesti suyunun değdiği vücudun kılları adedince sevap taahhüt edilmektedir. Aynı şekilde Allah, Şia'mıza her türlü müskir'i yasakladı ama onların yerine ise mut'ayı verdi, rivâyeti nakledilmektedir.

2. Mut'a Nikâhında Şahitlik: Şeyh Müfîd, mut'a'nın şartları ile ilgili hadîsleri nakletmektedir. Nitekim İmam Ca'fer'e *"Mut'a konusunda bir erkek ve iki kadın şahit yeter mi, diye sorulunca İmam, 'evet' bir adam yeter. İmâm Ca'fer "Zaten ilgili şahit şartı kendisi ile mut'a yapılan kadının kalbine mut'a'nın bir tarafı olan erkek hakkında fîsk-ı fücur sahibi bir adamdır şeklinde bir şey gelmesin amacıyla şart koşulmuştur."*²⁵ demektedir. Yine mut'a için şahitlik şartı var mı sorusuna bir başka açıklama yapan İmâm Ca'fer, *"mut'a şâhîtsiz olmaz. Ancak senin gibi güvenilir olursa istisna"*, demektedir.²⁶

²²Muhammed b. Mesleme'nin vefat tarihi belirtilmeksizin sadece Ca'fer Sâdık'ın ashabındandır, notu düşülmüştür. Mustafâ b. Huseyn el-Huseynî et-Teferruşî, (1015/1606), *Nakdü'r-Ricâl*, Müessesetü Âl-i Beyt, Kum 1417, IV, 325.

²³Şeyh Müfîd, *Risâletü'l-Mut'a*, s. 9.

²⁴Şeyh Müfîd, *Risâletü'l-Mut'a*, s. 8-9.

²⁵Şeyh Müfîd, *Risâletü'l-Mut'a*, s. 11.

²⁶Şeyh Müfîd, *Risâletü'l-Mut'a*, s. 12.

3. Mut'a Nikâhında Ücret ve Müddet: Velisinin izni olmadan bâkire bir kızın kendisini evlendirmesinde beis yoktur. Peki, mut'a'da müddet ve ücret nasıl olacaktır, sorusuna cevap veren İmam Ca'fer Sâdık; mut'a ancak iki şey ile mümkün olur: Ecel-i müsemmâ ve ecr-i müsemmâ. Yani belirli bir müddet ve belirli bir ücret ile geçerli olacaktır, tespitini yapmaktadır.²⁷

4. Mut'a Nikâhının Dört Kadınla Evlilik İle İlişkisi: Şeyh Müfid'in seçmiş olduğu hadîsler akla gelen bazı fikhî sorulara cevap mahiyeti taşımaktadır. Bu anlamda örneğin mut'a'nın normal evlilikteki dört sayısı ile ilişkisi sorulduğunda İmam Ca'fer, mut'a dört sayısına dâhil değildir. Ondan yani mut'a nikâhı ile bir rivayete göre yetmiş, bir rivayete göre de bin defa evlenebilirsin, cevabı ile mukabele etmektedir. Buradaki yetmiş ve bin rakamı kesretten kinaye olarak, değerlendirilmektedir.²⁸

5. Mut'a Nikâhı Yapılacak Kadınların Vasıfları: Ca'fer Sâdık'tan gelen rivayetlerde mut'a evliliğine nezahet anlamı yükleme gayretinde olunduğu müşahede edilmektedir. Çünkü kendisine yöneltilen, *“zina ile meşhur olan veya kendisine hâd vurulan kadınlar ile mut'a yapılır mı”*, sorusuna cevaben *“onlar ile mut'a yapma”*, demektedir.²⁹ Bu rivayetlerden anlaşıldığına ve yukarıda da değinildiği üzere konu bir “ibadet” olgusu içerisinde değerlendirilmektedir.

6. Mut'a'nın Şer'i Bir Akit Olması: Meselenin alışveriş gibi bir akit olmasından hareketle bir usûlî kaide olan *“bir alışveriş içerisinde iki şart caiz değildir”* ilkesine işaret edilerek *“bir aylık mut'a yapan erkeğin, müt'a'nın gün ve ücretini arttırması caiz değildir. Bu durumda mut'a yapan erkek, böyle bir uygulama yapmak istiyorsa geri kalan günlerin ücretini kadına sadaka olarak verir”*, sonucuna varılmaktadır. Artık sonrasında yeni bir şart ile mut'a yapmalıdırlar.³⁰

7. Mut'a Nikâhı-Takiyye İlişkisi: Mut'a konusunun, evliliğe tercih edilmemesi esas olmalıdır. Nitekim Hz. Ali bazı dostlarına *“mut'a konusunda ısrardan kaçınınız! Çünkü size düşen Sünnet'i ikame etmektir. Yani normal evlilikten helâliniz olan hanım ve yataklarınızı terk edip sonrasında mut'a yaparak insanları bize lanet ettirmeyin!”*,³¹ *“Bırakın mut'ayı! Birinizin mut'a yapmış bir Şiî olarak din kardeşleri arasında*

²⁷Şeyh Müfid, *Risâletü'l-Mut'a*, s. 10.

²⁸Şeyh Müfid, *Risâletü'l-Mut'a*, s. 12.

²⁹Şeyh Müfid, *Risâletü'l-Mut'a*, s. 13.

³⁰Şeyh Müfid, *Risâletü'l-Mut'a*, s. 13

³¹Şeyh Müfid, *Risâletü'l-Mut'a*, s. 14

gezmekten utanmaz mı?", buyurmaktadır. Görüldüğü gibi mut'a karşıtı rivayetler takkiye'ye tahsîs edilmektedir.

B. Hulâsatü'l-Îcâz Risâlesinde Mut'a Nikâhı

Şeyh Müfîd, bir önceki risâlesinde bir ravi, bir hadîsçi gibi davranarak konuya dair hadîsleri, kırk hadîs geleneğindeki gibi bir sistem üzere ele almış aynı zamanda indî, aklî ve usûlî görüşlerini konuya katmadan nesnel bir duruş sergilemişti. Orada bir râvî, bir nâkil, bir muhaddis gibi rol üstlenirken bu risâle'de bir fakih, bir usûlcü, bir taraf ve mezhebin bir sözcüsü edasıyla konuyu ele almaktadır.

Şeyh Müfîd'in bu risalesi; mut'a'nın meşruiyeti, fazileti, keyfiyeti ve ahkâmı ile birlikte bir de hâtimesi olmak üzere dört başlığı ihtiva etmektedir.

1. Mut'a'nın Tanımı: Belli bir bedel/ivaz karşılığında belli bir müddete kadar yapılan nikâhtır. Bu konuda Hz. Peygamberin şer'î izni olduğuna dair sahâbe tarafından icmâ oluşmuştur.³² İhtilaf konusu ise bu şer'î iznin nesh olunduğuna dair rivayetlerdedir. Sünnî mezhepler icmâ ile nesh olduğunu söylerler. İmâmiyye ekolü bu konuda ne fesh ne nesh cereyan etmiştir, görüşünde icmâ vardır diyerek bunu Hz. Ali, Hibru'l-ümme İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, Câbir b. Abdillâh, Ebû Said el-Hudrî, Muğîre b. Şu'be ve Esmâ bint-i Ebî Bekir'e nispet etmektedirler.³³ Bu konuda sahâbeden yukarıdaki isimlere ilaveten tâbiûndan İmam Zeynü'l Abidin, Muhammed Bâkır ve Ca'fer Sâdık (as), Mücâhid, Atâ, Tavus, Hasan el-Basrî, İbrahîm Nehâî, Saîd b. Cübeyr, isimlerini de zikretmektedirler.³⁴

Şeyh Müfîd; "*Nasibiyye*³⁵ Ömer b. Hattâb'ın muvafakatı ve Hz. Ali'nin muhalefetine rağmen icmâ olduğunu ifade etse de bize göre ise mut'a'nın cevazı konusunda akıl, Kitâb, Sünnet, icmâ ve eserden delil vardır", tespitini yapmaktadır.

³²Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 19.

³³Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 20.

³⁴Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 21.

³⁵ Nâsibî, imamlara buğz edenlerdir. Ahmed Fethullâh, *Mu'cemü Elfâzı'l-Fıkhi'l-Ca'ferî*, 1415, s. 431; Allâme Hillî (ö. 726/1325), *Tezkiratü'l-Huffâz*, Thk., Kum 1414, I (T/C), 68; ez-Zehabî (ö. 748/1348), Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyerü A'lâm'in-Nübelâ*, Thk. Şuayb Arnavût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1405, XVIII, 201; *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (özet)*, İlmî Neşriyat, İst. 1994, 191; Şiî mirasından haberdar olan Ali karşıtı ulemaya da "nussâb" derler. (Etan, Kohlberg, 255).

a. Akıl: Akıl, zarar ve mefsedet emarelerinden uzak olan her bir şeyin mübah olmasını gerekli görür.³⁶

b. Kitâb: Artık onlardan faydalanmak isterseniz o takdirde farz olan mehirlerini onlara verin ve bu farzdan sonra razı olduğunuz konuda onunla anlaşmanızda sizin üzerinize bir günah yoktur...³⁷ âyetinde geçen “eğer isterseniz/ tebtēğû” kelimesi muvakkat nikâhı içerdiği gibi müebbet nikâhı da içermektedir. Belki en uygun olanı muvakkat olan nikâha işaret etmesidir. Çünkü burada mücerret ‘ibtigâ’dan bahsedilmekte olup bu da ‘muvakkat’ nikâha işaretidir. Oysa ‘müebbet’ nikâhın, veli izni ve şahitler ile olması zorunludur. Yine ayette “istimtâ” ettiğinizde kelimesinde beş nokta göze çarpmaktadır:

- Mut’a kelime ve terim anlamı ile hakikat-i şer’iyyedir. Öyle ise kelimenin metinde kullanımından birinci dereceden anlaşılması gereken sonuç onun şer’i bir emir olmasıdır.

- Allah, mut’a’yı “ecir” ile nitelerken farz olan nikâhı ise “farîza” olarak nitelemektedir.

- Ayette geçen “terâdaytüm/ razı olduğunuz konuda”³⁸ ifadesi mut’a’ya “müddet” ifadesinin ziyade edilebileceğine delâlet eder.

³⁶Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-İcâz*, 22. Usûlî terimi kavramsal *usûle ilişkin olan* anlamında olarak usûle ve usûl ilminin ilkelerine (dört delil) mutabık hareket eden demektir. Bu anlamda usûl ilmi ve bu kapsam da aklî faaliyetlere önem atfeden Usûlîlik Şeyh Müfid, Şerîf Murtazâ ve Şeyh Tûsî çizgisidir. (Fethullâh, Ahmed, *Mu‘cemü Elfâzı'l-Fıkhı'l-Ca‘ferî*, 1415, s. 58). Bu ekole reaksiyon olarak çıkan usûl ilmi ve aklî faaliyetlere karşı çıkararak salt imâmların ahbârı ile yetinilmesini savunanlara is Ahbârî, denilmektedir. *Devru'l-Akl fi'l-İctihâd*, Merkezü Nun li't-Te'lif ve't-Tercüme, Beyrut 2005, s.15) Bütün kitapları Usûlî ve müctehid karakterli olan aynı zamanda Şeyh Müfid'in en gözde talebesi olan Şerîf Murtazâ, yazmış olduğu eserlerde mut'a konusuna değinmiş ve konuyu aklî ve usûlî olarak ele almıştır. Murtazâ sonrası onu takip eden tüm usûlî fakihler konuyu onun gibi aklî olarak da ele almıştır. Nitekim ona göre; Muğîra b. Şû'be, Ebu Said el Hudri, Sad b. Cübeyr, İbn Cüreyc mut'a' ya fetva vermişlerdir. Mut'a'nın yasaklığına dair ittifak olduğu iddiası batıldır. Bize göre delil, mübah olduğuna dair tâifenin icma'ıdır. Bunun dışındaki deliller ise şunlardır: A- Sahih deliller ile sabit olmuştur ki kendisinde âcil/yakın ve âcil/uzak zarar olmayan her menfaat zarûret-i akıl ile mubahtır. Bu vasıf muta nikâhında da mevcut olması hasebiyle “asl-ı akıl” ile mübah olması gerekir. Bize bu nikâhtaki âcil/gelecek zararın izale olduğuna nasıl ulaştınız burada hilâf vardır, denilirse *âcil zarar olduğuna idda eden kişiye düşen görev delil getirmesidir*, deriz. Buna asla delil bulamayacaklardır. B- Hz. Peygamber zamanında caiz olduğuna dair icmâ vardır. Yasaklık ve nesh iddia eden kişinin delil getirmesi gerekir. O ki bize bu konuda delil getirirler! Fakat getirdikleri bu deliller ahbâr'dandır. Oysaki bu deliller netice de taan ve tad'iften(zayıf) uzak olsa da âhad haberlerdir. Usûlen sabit olduğu gibi şerîatta âhad haberler ile amel caiz değildir. Oysa bu âhad haberlerin hepsi râvileri yönüyle sâhib-i hâdî tarafından ta'n ve tenkide tabi tutuldular. Şerîf Murtazâ (ö. 436/1044), *el-İntisar*, tahk. Müessesetü'n-Neşri'l-İslamî, Kum 1415, s. 268-269.

³⁷Nisâ 4/24.

³⁸Nisâ 4/24.

• Hz. Ali, İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, Zeynü'l-Âbidîn, Muhammed Bâkır, Ca'fer Sâdık, Atâ ve Mucâhidin kırâatlarında geçen "ilâ ecelin müsemmâ" ziyadesi mut'a'yı ifade etmektedir.³⁹

• Bunu mut'aya haml etmek "te'sîs", devamı haml etmek ise gereksiz bir "tekrar"dır. Çünkü bir sonraki ayet "fenkihû/evleniniz", diyerek, evlenilmesi gerekenleri saymaktadır. Sünnî fakihlere göre; "istimtâ", "telezzüz" anlamındadır. Dolayısı ile bu anlam nikahta mevcut olduğuna göre bunu mut'aya haml etmek, "adem-i asl-ı tenakkul"⁴⁰ ilkesine terstir. Oysa bu ifade, hakikat-i şer'iyeye'dir. Kelâmda aslolan öncelikli olarak hakîkî anlama haml edilmesidir. Mecâz söz konusu olacak ise karîneler lazımdır. Burada ise buna dair bir karine yoktur. Nitekim Hz. Ömer'in mut'a nikâhı ile ilgili yasağı kendisine ulaştığında⁴¹ İbn Mes'ud; Maide-87 'Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez' ayetini Ömer'e karşı huccet olarak delil getirmiştir.⁴²

c. Sünnet: " Ve iz eserra'n-nebiyyü /Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti"⁴³ ayeti hür kadının mut'a olarak evlendirilebileceğine delildir. Peygamber'in hanımları bunu haber alınca olaya "fâhişe" ithamında bulundular. Hz. Peygamber bunun kendisine helâl olduğunu ifade etmiş ve belli müddete kadar olan bu nikâhı gizledim, diyerek cevap vermiştir. Yine Hz. Ali Kûfe'de mut'a nikâhı yapmıştır. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ, Hz. Ali'ye mut'a nikâhının mensûh olup-olmadığını sordum. Ali bana, "Hayır, Ömer'in bundan nehyi olmasaydı zina etmek işi ancak eşkâ/kötü karakterli olanların işi olurdu", diyerek cevap verdi, demektedir.⁴⁴

d. İcmâ: Taife'nin bu konuda icmâ'sı açıktır: Yani ittifak ile meşrûdur ve adem-i nesh asıldır. Zira bu konuda gelen hadîsler mütevatir olmayıp âhad kabilinden olduğu için usûl açısından haber-i vâhid gibi kat'î olmayan bir delil ile kat'î olan kitâb nesh edilemez.⁴⁵ Bu mesele üzerinde icmâ olduğuna dair gerekçelendirme yapan Ca'ferî

³⁹Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 23.

⁴⁰Bir konuya ait olan hükmü diğer meseleye taşımamak anlamına gelen usûl kuralıdır.

⁴¹Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 24.

⁴²Konu ile ilgili A'raf-32, "De ki: 'Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz rızıkları kim haram kılmıştır?' De ki: 'Bunlar, dünya hayatında iman edenler içindir, kıyamet günü ise yalnızca onlarındır.' Bilen bir topluluk için ayetleri böyle birer birer açıklarız", ayeti de delil olarak kullanılmaktadır; Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 24.

⁴³Tahrîm 66/3.

⁴⁴Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 25.

⁴⁵Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 27.

fakihler kitâb'tan getirdikleri delil için Kitâb ve Sünnet arasında nesh'in cereyan etmesini kabul etmemektedirler. Oysa Sünnî mezhepler kendi teorik anlayışlarına uygun olarak mut'a konusunda Sünnet'ten delil getirdikleri için Sünnet, Sünneti nesh edecektir. Keza Ca'ferî fakîhlerin nas anlayışları gereği İmâmların sözleri kitâb gibi nas konumundadır. Bu anlamda Hz. Ali'nin *"eğer Ömer'in nehyi olmasaydı şakî/kötü karakterli olanların dışında kimse zina etmezdi"* ifadesini nas hükmünde kabul etmektedirler.⁴⁶

Şeyh Müfid Sünnîlerin mut'a aleyhine getirdikleri delilleri dört kategoride ele almaktadır: Sünnet, Ömer'in yasaklaması, Kitâb, nikâh ancak velînin rızası ve iki şahid ile olur hadîsi. Sünnet olarak gelen rivâyetleri hadîs kriterleri açısından itimada değer bulmaz. Şeyh Müfid, Hz. Ömer'in yasaklaması karşısında itirazın olmamasını "rıza" ya haml eden rivâyeti *"eğer rızâ olsa idi diğer sahâbelerden farklı rivâyet gelmezdi"* gerekçesi ile reddetmektedir. *"Nikâh ancak velînin rızası ve iki şahid ile olur"* şeklinde gelen hadîsi kelâmcı kimliğini ortaya koyarak haber-i vâhid kat'i deliller ile muaraza edemez, diyerek reddetmektedir.⁴⁷ İlk zamanlar Sünnîlerde kabul görmüş olan mut'a'nın ortadan kalkma süreci şöyledir: Hz. Peygamber zamanında cereyan etmiş olan mut'a nikâhı Hz. Ebû Bekir zamanında da devam etmiştir. Hz. Ömer ise bunu yasaklamıştır. Oysa Şiîlere göre mut'a ümmetin erkekleri için rahmet bir ibadettir. Onlar, mut'a'nın Tebûk gazvesinde yasaklandığına dair Sünnî kesimin rivayet ettikleri Hz. Alî hadîsini şu şekilde tevil etmektedirler: Rivâyetin senedinde geçen "Yahyâ" onu "Hasan" dan mürsel olarak rivâyet etmiştir. Oysa "Mürsel" hadîs hüccet değildir.⁴⁸ Yine onlara göre, Hz. Ömer'in "Hz. Peygamber zamanında helâl olduğunu" itiraf etmesine rağmen "bunu yasaklıyorum ve uymayana ceza uygulayacağım" ifadesi yasağın merkezinin Ömer olduğunu göstermektedir.⁴⁹

2. Keyfiyeti: Mut'a nikâhının keyfiyetini beyan bağlamında getirilen ilk şart "akit"tir. Neticede yapılan şey hukukî bir faaliyet olduğuna göre taraflar arasında bir akitten söz edilmesi gerekir. Akit için gerekli olan "icâb-kabul" şartı burada da zorunludur. İcâb ve kabulde "mazi-muzari-emir" kalıpları geçerlidir.⁵⁰ Akit için gerekli

⁴⁶Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-İcâz*, s. 28.

⁴⁷Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-İcâz*, s. 32-38.

⁴⁸Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-İcâz*, 32.

⁴⁹Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-İcâz*, 33.

⁵⁰Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-İcâz*, s. 45.

olan ikinci şart ise "tarafklar"dır. Mut'a'da bir diğer şart ise mehr yani ücrettir. Mut'a risalesinde geçtiği gibi mut'a'da iki şart asıldır: Ecel-i müsemma ve mehir.⁵¹ İlgili rivayetlerde gerekli olan "ücret" konusunda miktar; "müddete uygun olarak aralarında anlaştıkları ücret", dönemin şartlarına münasip olarak "bir avuç buğday, hurma, yemek, un, katık", "bir dirhem ve üstü" gibi bedeller ile açıklanmaktadır.⁵² Mut'a'nın keyfiyeti bağlamında zikredilen bir diğer şart ise "müddet"tir. Müddet belli olmalıdır. Fakat müddet'in kullanımında "ittisal/bitişik/peş peşe" olma şartı yoktur.⁵³

3. Hükümleri: Mut'a'dan mütevellit olan çocuğun nesebini korumak asıldır. Mut'a yapan tarafklar arasında miras geçerli değildir. İddet iki hayız müddeti üzerinedir. Vefat durumunda talakta geçerli olan "vefat ayeti" asıldır. Mut'a'da şâhit şartı müstehaptır. Konu ile ilgili İmam Ca'fer'e sorulan soruda "*Eğer şâhit var ise bu güzeldir. Yok, eğer şahit bulamazsan da caizdir. Allah ve melekleri şahit değil midir?*", ifadesi delil olarak ele alınmaktadır. Bu rivâyetin akabinde zikredilen diğer rivayete konuyu biraz daha tasrih eden Şeyh Müfîd, "*şahitler olmadan mut'a yapılır mı sorusuna cevap veren Ca'fer Sâdık, senin gibi olursa yani dini konularda senin gibi hassasiyet sahibi olursa 'şâhit' e gerek yoktur. Cahil, yani konuya uzak ve dini zayıf bir kişi ise şâhit iste ki meseleye fık-ı fücür bağlamında bakılmaya sebep olmasın*", rivâyetini nakletmektedir.⁵⁴ Mut'a risâlesinde de belirtildiği gibi mut'a dörte kadar evlilikteki sayıların kapsamından hariçtir. Mut'a'da verâset ve talak geçerli değildir. Zâniye bir kadın ile mut'a caiz değildir.⁵⁵

4. Hâtime: Sonuç bağlamında söze giren Şeyh Müfîd, mut'a risalesinde geçen "*Mut'a konusunda ısrardan kaçınınız! Çünkü size sünneti ikame etmek gerekir. Yani, helâl olan hanımı ve yataklarınızı terk ederek bize lanet ettirmeyin!*"⁵⁶, "*Bırakın mut'ayı! Biriniz avret mahallini açıp böylece mut'a yapmış bir kimse olarak din kardeşleri arasında gezmekten utanmaz mı?*" hadîsleri ile mut'ayı dini ve zorunlu bir ibadet olarak tavsif eden rivâyetler arasında zihne gelen tezat ve teâruzun sebebini şöyle

⁵¹Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 47.

⁵²Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 48.

⁵³Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 49. Yani akitte belirlenen müddetinin peş peşe kullanılması şart olmayıp akdin tarafkları bu müddeti zamana yayarak belli aralıklar ile kullanabilirler.

⁵⁴Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 51,52, 53.

⁵⁵Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-Îcâz*, s. 53 vd.

⁵⁶Şeyh Müfîd, *Risâletü'l-Mut'a*, s. 14.

izah etmektedir: Çünkü mut'a "takiyye" zamanlarında mekruhtur.⁵⁷ Ca'ferî fikhında takiyye uygulanan konjonktür aynı zamanda fitneyi de içinde barındırmaktadır. Nitekim Şeyh Müfid'in hem *Mut'a Risâlesi*'nde hem de bu risâle'nin hâtimesinde naklettiği şu örnek olay manidardır: Ca'fer Sâdık'ın önemli adamlarından Ebân b. Tağlib, Mekke'de zengin bir kadınla (mut'a) evlendi. Kadın ona tuzak kurdu ve onu bir sandığa soktu sonra o sandığı hamallar ile Safâ kapısına göndererek münâdîlere "Bu Ebân b. Tağlib, bir kadına sarkıntılık yapmaktadır!", diye bağırttı.⁵⁸ Bu nedenle mezhebe karşı fitne oluşturacak durumlarda mut'a ile ilgili gelen rivâyetler takiyye kapsamında değerlendirilmektedir.

C. Zeydîye Mezhebinin Mut'a Hakkındaki Görüşü

Şîî mezhepleri arasında meselenin nereye tekabül ettiğine dair bir öngörüle bulunup Ca'ferî mezhebi fakihlerinin icmâ telakkîlerinin gücünü saptamak için Zeydîye mezhebinin konuyla ilgili görüşüne müracaat etmenin gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Bu minvalde, Zeydîye mezhebi fakihlerinden İmâm Yahyâ b. Huseyn *Kitâbu'l-Ahkâm* isimli eserinde; mut'a'nın üstelik Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygamber'den gelen bir hadîs ile haram olduğunu ifade etmektedir. Zeydî mezhebinin bu konudaki görüşü Sünnî fakihlerle ayniyet arz etmektedir. İmâm Yahyâ "istimtâ" ayetinin normal evlilik nikâhına işaret ettiğini ifade eder.⁵⁹

Şîâ'nın Zeydîye koluna mensup bir alim olarak Şevkânî'nin bu⁶⁰ konudaki görüşlerini önem arz edeceğini düşündüğümüz için onun Neylü'l-Evtâr isimli eserine müracaat ettik. Sünnî ve Şîî düşünüş tarzının ortasında mütalaa edilen Zeydiye mezhebi fakihleri de her iki tarafın görüşlerini serdettikten sonra Sünnî mezheplerin vardığı sonuçtan yana tavır takınmıştır. Daha çok Hanefî fikhına benzeyen Zeydiyye⁶¹ mezhebi fakihlerinden Şevkânî, mutedil bir yol tutarak, konunun ruhsata medar olan gerekçelerini "zor durumlar, kıletî'n-nisâ/kadın kıtlığı, havf/korku, harp"⁶² şeklinde özetlemiştir. Şevkânî, ruhsat izninin genel bir durum halini değil yolculukta güven

⁵⁷Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-İcâz*, s. 57.

⁵⁸Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-İcâz*, s. 58.

⁵⁹Yahyâ b. Huseyn (ö. 298), *Kitâbu'l-Ahkâm*, Thk. Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Ebî Harîsa, 1410/1990 I, 351.

⁶⁰Kaya Eyüp Said- Okuyucu Nail "Şevkânî" *DİA*, XXXVIII, 22.

⁶¹Fatih Yücel, "Zeydiyye", *DİA*; XXXIV, 336.

⁶²eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834), *Neylü'l-Evtâr*, thk. Ebû Muaz Târik b. Avdullah b. Muhammed, Daru'l-Kayyim, Riyad 1426, b. 1, VII, 594 vd.

temini, mal ve eşyaları koruma amacı gibi sadece iztirâr hali ile sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Konuyu sadece nefsî ve cinsî ihtiyaçlar bağlamında değil bilakis emniyet eksenli bir gerekçe ile sınırlamaktadır. Bu anlamda konuya gerekçe olan “Kişinin gittiği memleketin şartlarını bilmemesi nedeniyle oluşan güvenlik endişesine”⁶³ dair olan hadîse işaret etmektedir. Şevkânî, Ca'ferî fakihlerin İbn Abbâs referanslı ruhsat gerekçelerini genelleştirmelerinin yanlış olduğunu İbn Abbas'ın bu konuda verdiği ruhsatın domuz eti gibi “zarûret” hallerinde söz konusu olduğunu belirtmektedir.⁶⁴ Görüldüğü gibi İbn Abbas'ın, hadîslerden hareketle meseleyi zorunluluk halleri ekseninde temellendirmesi ile ayetlerden hareketle “Allah, Ömer'e rahmet etsin. Mut'a Allah'ın kullarına olan bir rahmeti idi. Yasaklamasa idi zinaya ihtiyaç kalmayacaktı. Mut'a ne nikâh ne de sifâh'tır. O, sadece “istimtâ' ayetinde geçtiği üzere Allah'ın dediği gibidir”⁶⁵ temellendirmesi arasında tezat vardır.

Şevkânî, konu ile ilgili getirdiği rivâyetlerde dönemin Şii-Sünnî ayrışmalarını içeren fikhî konuların başında “mut'a ve kadınlara arkadan yaklaşma” meselelerini örnek vermektedir. Bu fakîhlerin başında İbn Cüreyc'in ismini zikretmekte ancak İbn Cüreyc'in daha sonra bu görüşlerden döndüğünü nakletmektedir. Bu minvalde O, Medîne ekolüne mensup âlimlerin kadına arkadan yaklaşma görüşleri ile Hicaz ekolü mensuplarının, içerisinde mut'a konusunun da olduğu beş konuya dair görüşlerinin terk edilmesi gerektiği hakkındaki Evzâî rivayetini nakletmektedir.⁶⁶

Şevkânî, mut'a konusunda Beyhakî kanalı ile İmam Ca'fer Sâdık'ın “*Bu bizzat zinadır.*” rivayetini nakletmektedir. Şevkânî, (Kurtubî'den naklen) İbn Abbâs'ın, mut'a'nın mübahlığına cevaz veren Yemen ve Mekke'de ikamet eden arkadaşları icmâ dışı kalmışlardır. Diğer şehir fakîhlerinin ise mut'a'nın tahrîmi konusunda icmâ ettiklerini nakletmektedir.⁶⁷ İbn Mes'ûd, bunun ancak seferî iken mübah olduğunu, mukîmken caiz olduğuna dair Hz. Peygamber'den bir rivayet gelmediğini ifade eder.⁶⁸

Tüm rivayetleri kritik eden Şevkânî, muhtelif zamanlarda izin verilen mut'a konusunun fetih günü ebedi olarak nesh'e uğradığını ifade ederek farklı rivayet

⁶³eş-Şevkânî, VII, 594.

⁶⁴eş-Şevkânî, VII, 596,597.

⁶⁵eş-Şevkânî, VII, 598.

⁶⁶eş-Şevkânî, VII, 600. Bu beş maddenin son üçü hakkında bir açıklama zikredilmemektedir.

⁶⁷eş-Şevkânî, VII, 600.

⁶⁸eş-Şevkânî, VII, 601.

arasındaki farkın muhtelif zamanlarda birden fazla yasaklanması olduğunu, fetih günü bu yasağın yaygınlaştırıldığını belirterek cem etmeye çalışmaktadır. O, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetinin sonlarına doğru yasaklandığı şeklinde gelen rivayetlerin sahabeye cehalet nispeti anlamına geleceğini düşünür. Hz. Ömer'in yapmış olduğu şeyin kendilerine haber ulaşmayan kişilere yasağı hatırlatarak sahabenin muvafakatini almasından ibaret olduğudur. Böyle bir savunma tarzı; Ca'ferî fakîhlerin, neshin ancak nas döneminde aktif olacağı, Hz. Peygamber döneminden sonra neshin söz konusu olamayacağı dolayısıyla Hz. Ömer'in mut'a'yı nesh gereği yasaklamasının geçersiz olacağı tezlerine karşın kapıyı önceden kapatmaya mâtuftur. Nitekim Şevkânî, cevap verirken ve rivayetler arasındaki teâruzu cem ederken rivayetlerdeki sıkıntının da farkında olduğunu ifade eder.⁶⁹

Şevkânî; Şîî fakihlerinin mut'a'nın mübahlığı konusunda icmâ, yasaklığı konusunda ise hâlâ ihtilaf olduğu tezlerine de cevap vermektedir: “*Mut'a'nın yasaklığı konusunda ihtilaf, mübahlığı konusunda ise ittifak vardır; dolayısıyla ihtilafli olan konu zannî'dir, muttefakun aleyh olan ise kat'îdir. Zannî olan kat'i olanı nesh edemez.*”, diyenlere şöyle cevap veririz demektedir: Zannî olanın kat'î olanı nesh edemeyeceğine dair, deliliniz var mı? Cumhûrun konu üzerinde icmâ olduğu tezine karşı akıl ve sem'den delil isteyene ikna edici bir delil bulunamaz. Burada, zannî olan icmâ ile helâllığın devamı kalkmıştır. Yoksa helâllığın kendisini değil. Yani mubâhlığın devâmını icmâ ortadan kaldırmış olup mubâhlığın kendisini ise Sünnet kaldırmıştır. Übey b. Ka'b kırâatında⁷⁰ “*belli bir müddete kadar faydalandığınızda*” ilavesi, kırâat konusunda tevâtür şartı arayanlar için zaten ne Kur'an ne de Sünnet'ten bir delil teşkil edecek bu kırâatın ancak ayeti tefsir bağlamında bir delil olması söz konusu olacak ve huccet olmayacaktır. Diğer taraftan kırâatlarda, mütevatir şartını aramayanlar için zaten ilgili rivâyetin mütevatir olmaması nedeniyle, zannî olan kırâatı yine zannî olan Sünnet'in nesh etmesinde sıkıntı olmayacaktır.⁷¹

Sonuç

Yukarıda geçen rivâyet ve yorumlardan ortaya çıkan sonuçlar bağlamında mut'a; dönemsel olarak uygulanmış sosyal bir uygulamanın zamanla fikhîleşmesi sonucunda

⁶⁹eş-Şevkânî, VII, 604.

⁷⁰Şazz kırâatlardan sayılır. İ. Kâfî Dönmez, “Müt'a”, *DİA*, XXX II, 32

⁷¹eş-Şevkânî, VII, 605.

ibadete, fıkhd usûlü'nün kavramı ile nass'a ve aynı zamanda itikada dayalı zarûrî bir uygulamaya dönüştürmüştür. Yani fikhî bir algının kanunlaşması sürecinin bir başka adı olmuştur. Sünnî fıkha göre anormal şartların zarûrî ve dönemsel bir ruhsat uygulaması olarak tatbik edilmiş olan mensûh mut'a uygulaması Şîi fıkhdında normal zamanların itikadî ve zorunlu bir ilkesi olarak uygulanmaya devam edile gelmiştir.

Şîi fakihler; Sünnet kavramının kapsamına imâmların sözlerini de alarak Sünnet'in muhtevâsını genişletmişler ve onlardan nakiller ile konuyu temellendirmişlerdir. Dolayısıyla bu kadar kapsamlı temellendirmenin tabii sonucu olarak Şîi icmâ'nın tahakkuku söz konusu olmuştur. Yani meselenin tesisi bağlamında Kitâb ve Sünnet'ten sonra Şîi icmâ da temel alınmıştır. Akabinde meselenin ispat ve iknâsı hususunda Edille-i erbaa'nın dördüncüsü olan akıl deliline de rol verilmiştir. Her ne kadar Ca'ferî fakihler mezhep içi icmâ delili ile konuyu güçlü bir temellendirmeye tâbî tutsalar da ilgili konu bağlamında Zeydîye mezhebinin Sünnî mezheplerin görüşlerine mutâbık bir sonuca varması ile Ca'ferî fakihler, kollektif birliktelik dışarısında kalmış durumdadırlar.

Ca'ferî fıkhdında mut'a'nın usûlî bir mevzu olması aynı zamanda fikhen ibadet telakki edilmesi gibi gereğçelerden dolayı Sünnî ve Şîi fukahâ'nın ortak bir noktada buluşması mümkün görünmemektedir. Mesele içtihadî farklılıklar kapsamındaymış gibi görünse de Şîi fakihlerin olaya ibadet boyutu katmaları, meseleyi mezhebin temel uygulamalarından kabul etmeleri, yüzyıllardan beri mütemadiyen gündemi meşgul eden bir konu olması gibi nedenlerle ortak nokta arayışları zora girmiş durumdadır.

Salim Öğüt'ün bu tür problemlerin çözümünde önerdiği "Çözümün ahlaki çizgide aranması gereklidir.",⁷² tespitine ilave olarak konunun İslam Hukuku'nun istikraî amaçları yani makâsıd-ı şer'iyeye bağlamından hareketle ele alınması gerektiğini vurgulamalıyız. Ancak bu şekilde ortak çözüm noktasına ulaşılma ihtimalinin olduğunu düşünmekteyiz.

⁷²Salim Öğüt, "en-Nisa 24 Ayeti Hangi Konuyu Düzenlemektedir: Müt'a Nikâhını mı Yoksa Normal Nikâhı mı" *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/1, 72.

Kaynakça

Allâme Hillî (ö. 726/1325), *Tezkiratü'l-Huffâz*, (T/C), Thk. Koms, 1. Baskı, Kum 1414.

Atalan, Mehmet, *Ca'fer-i Sâdık*, TDVY, Ank. 2010.

Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. el-Cevzî (ö. 597/1200), *el-Muntazam fî Târihi'l-Müluk ve'l-Ümem*, XV, Dâru'l-Kütüb'il-İmiyye, Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ, 1. Baskı, Beyrut 1412.

Devru'l-Akl fi'l-İctihâd, Merkezü Nun li't-Te'lif ve't- Tercüme, 1. Baskı, Beyrut 2005.

Dönmez, İ. Kâfi, "Müt'a", *DİA*, XXX II, 32.

Ebû Zehra, Muhammed (1898-1974), *İslâm'da Fikhî Mezhepler Tarihi*, Çev. Abdülkadir Şener, Ayyıldız Matbaası, Ank.1968, I, 60.

Etan Kohlberg, "Gaybet Öncesi Şâ'da İmam ve Toplum", çev. Mazlum Uyar, *Dinî Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 2000, C.3, S.7, 253.

....., "İsnâ-aşeriyye Teriminin İlk Kullanılışları" Çev. H. İbrahim Bulut, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 2: 1 2004, 102.

Fethullâh, Ahmed, *Mu'cemü Elfâzi'l-Fıkhî'l-Ca'ferî*, 1. Baskı, 1415.

Güner, Ahmet, "Şîî Yüzylında Yahut Büveyhîler Devrinde Bağdat'tan Bazı Yansımalar" "*İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyumu*", 7-9 Kasım/2008, İstanbul.

İbnü'l-Esîr (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-XII, Tsh. Muhammed Yûsuf ed-Dekkân, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1966.

İbnü'n-Nedîm (ö. 438/1046), *Fihrist*, Thk. Rızâ Teceddüt, Tahran 1391.

Kaya Eyüp Said- Okuyucu Nail "Şevkânî" *DİA*, XXXVIII, 22

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, I-XIII, Dâru İhyâ'i-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.

Leknevî, Ebû'l-Hasenât Abdülhay b. Abdülhalîm (ö. 1304), *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, Dâru'l-Marife, Beyrut, trs.

Makrîzî, Takiyyüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Alî (ö. 845/1442), *el-Hitat*, I-III, Dâru's-Sâdır, Beyrut, Tab'a Cedîde, trs.

Necâşî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Alî (ö. 450/1058), *Ricâlü'n-Necâşî*, Thk. Seyyid Mûsâ ez-Zencânî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum 1416.

Öğüt, Salim, "En-Nisa 24 Ayeti Hangi Konuyu Düzenlemektedir: Müt'a Nikâhını mı Yoksa Normal Nikâhı mı" *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/I,72

Sezgin, Fuat, *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî*, I-III Ter: Mahmûd Fehmî Hicâzî, Muhammed b. Suud Üniv. Yay, Riyâd 1411.

Şerîf Murtâzâ (ö. 436/1044), *el-İntisâr*, I, Thk. Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum 1415.

Şevkânî, Muhammed Alî (ö. 1250/1834), *Neylü'l-Evtâr*, I-XI, thk. Ebû Muâz Târik b. Avdullâh b. Muhammed, Dâru'l-Kayyim, 1. Baskı, Riyad 1426.

Şeyh Müfîd (ö. 413/1022), *et-Tezkira bi-Usûli'l-Fıkh*, Thk. Şeyh Mehdî Necef, Dâru'l-Müfid, 2. Baskı, Beyrut 1414.

Şeyh Müfîd (ö. 413/1022), *Hulâsatü'l-Îcâz*, Thk. Ali Ekber Zemâni Necâd, 2. Baskı, 1414.

Şeyh Tûsî (ö. 460/1067), *el-Fihrist*, Thk. Cevâd el-Kayyûmî, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum 1417.

et-Teferruşî, Mustafâ b. Huseyn el-Huseynî (ö. 1015/1606), *Nakdü'r-Ricâl*, IV, Müessesetü Âl-i Beyt, 1. Baskı, Kum 1417.

Tehânevî, Muhammed Alî (ö. 1158/1745), *Keşşâfu İstilâhâtı'l-Funûn ve'l-Ulûm*, I-II, Thk. Alî Dahrûc-Abdullah Hâlidî-Corc Zînâtî, Mektebetü Lübnân, Beyrut 1997.

Yahyâ b. Huseyn (ö. 298/910), *Kitâbu'l-Ahkâm*, I-II, Thk. Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Ebî Harîsa, 1410/1990.

Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348), *Târîhu'l-İslâm XXVIII*, Thk. Ömer Abdüsselâm Tedemmürî, 1. Baskı.

Ziriklî, Hayruddîn (ö. 1410/1989), *el-A'lâm*, I-XV, Dâru'l-İlm, 5. Baskı, Beyrut 1980.